

BOŽIĆ U LEGRADU

ILDI SANTO
apsolventica etnologije
43317 LEGRAD
Petefi Šandora 31

UDK 394
Stručni članak
Primljeno: 6. X. 1989.
Prihvaćeno: 9. XII. 1990.

Legrad je selo koje ima između 1800 i 2000 stanovnika. Smješteno je na tromeđi Podravine, Međimurja i Mađarske i to na podravskoj strani, vrlo blizu točke gdje Mura utječe u Dravu. Za sva etnografska istraživanja koja se imaju provoditi u selu važan je sastav stanovništva, naime, oko 90% stanovništva čine Hrvati rimokatolici, dok oko 10% čine Mađari evangelici koji su potomci mađarskih vitezova koji su u 17. stoljeću bili pod vodstvom Nikole Zrinskog, a kasnije su ovdje ostali živjeti.

Božić je najveći blagdan u mojoj obitelji – veći od Nove godine, rođendana, imendana ili bilo kojeg drugog praznika. Mi smo evangelička obitelj i za nas Božić predstavlja proslavu rođenja Isusa Krista. To je također i blagdan mira, radosti i obiteljskog zajedništva.

Pripreme za proslavu Božića u mojoj obitelji počinju već oko mjesec dana prije samog praznika, u doba Adventa. Već je svaka nedjelja Adventa praznik iščekivanja. Od grančica smreke tada obično složimo mali vjenčić ili aranžman i usto dodamo četiri svjećice i sve zajedno postavimo na pladanj. Počevši od prve nedjelje Adventa uvijek palimo svjećicu više, što simbolizira sve bliži dolazak Božića i sve veće svjetlo koje kulminira sa četiri upaljene svjećice.

Advent je i doba kad se misli i na darivanje. Tajnim dogovaranjem članovi obitelji spremaju jedan drugome iznenađenje – kupuju se, ili izrađuju pokloni. Izrađuje se i mala betlehemska štalica od kartona s božićnim likovima: malim Isusom u jaslama, Marijom, Josipom, pastirima, magima i životinjama. Likovi su izrezani od papira i obojani, nalijepljeni na karton koji se pospe slamom ili sijenom. Adventski vijenac i mali Betlehem izrađujemo moja majka i ja.

Pošto je moja obitelj svećenička i pošto svi mi imamo svoja zaduženja u crkvi (moj otac je svećenik, majka vodi nedjeljnu školu za djecu, a ja sam kantor) u Adventu se pripremamo i na tom planu. Naročito treba istaknuti rad s djecom koji uključuje izradu Betlehema, uvježbavanje pastirske igre – igrokaza koji djeca igraju na Badnjak te učenje božićnih pjesama. Naravno, za igrokaz je važna i izrada kostima i skromne scenografije (jasle, darovi...) i potrepiština, koji također kreiramo moja majka i ja. U Adventu se također nabavlja i božićno drveće, te salon-bomboni umotani u zlatni papir. Ovo je razdoblje kada roditelji pričaju o starim običajima za Božić koji su se nekad, kad su još bili djeca, održavali.

Još jedno važno zaduženje je i pisanje i slanje božićno-novogodišnjih čestitki rođacima i znancima. Čestitke pišu svi ukućani, razdijelivši tako među sobom oko

40–50 čestitki. One koje mi dobivamo lijepimo nad vrata kao ukras. Zadnji tjedan Adventa je rezerviran za čišćenje stana što obavljaju ženski članovi porodice. Obično dio čišćenja ostaje i za badnje prijedodne.

Dvadeset i četvrti prosinac – Badnjak je kulminacija praznika iako pravi praznik počinje tek navečer, odlaskom u crkvu, na svečano bogoslužje. Inače je taj dan jedan od najružurbanijih u godini. Tada obično svi ranije ustajemo da bude dovoljno vremena za sve pripreme i sve radnje. To je dan kada je već cijela obitelj (što znači: roditelji, djeca i unuci) zajedno. Ja tada još završavam zaostalo čišćenje. Moj otac priprema božićno drveće stavljajući ga u držač. To radi tako da mala djeca – unučad ne vide i unosi drvo u dnevnu sobu u kojoj se do večeri nitko ne zadržava.

Majka već rano prijedodne započinje pečenje kolača za Božić. Peku se i prutići od dizanog tijesta za Badnju večeru, pletenica od dizanog tijesta za božićni doručak, makovnjača i orehnjača te još neki kolač. Inače treba znati da je Badnjak posni dan. Za doručak se, kao i svaki drugi dan, jede kruh s maslacem i pekmezom ili »müslı«. Za ručak kuha se juha od vrhnja i okruglice od sira prelivene maslacem i posipane šećerom. Moj otac priprema i medovinu. Na peći se grije med i kad se rastali, miješa se sa domaćom rakijom. Namače se krupni bijeli grah za večeru.

Moj posao popodne nazivamo poslom anđela, a djeca su u uvjerenju da ga zaista radi anđeo. Uz tonove božićnih pjesama kitim božićno drveće, koje stoji u dnevnoj sobi, te manju grančicu koja će stajati u hodniku. Svjetlucavim lamelama također kitim i kuhinju.

U toku popodneva svatko potajno u nekoj sobi zamata poklone u šareni papir. Kada su već svi zapakirani, ja ih odnosim u dnevnu sobu i raspoređujem ispod jelke. Osim poklona na pod ispod jelke stavljam i naranče te ulaštene crvene jabuke, a na sandučić pokriven crvenim stolnjakom na kom stoji božićno drveće mali Betlehem. Na mali stolić u sobu također stavljam nekoliko jabuka i naranči za ukras. U kuhinju se, u malu košaricu od kukuruzovine metnu jabuke, orasi i češnjak. Ovo je simbolično i kaže se da su to želje za ukućane – da budu crveni (tj. zdravi) kao jabuke, čvrsti i nesalomljivi kao orah, a da im se dobar glas širi tako daleko kao miris češnjaka.

Kasno popodne, neposredno prije odlaska u crkvu majka postavlja vodu s grahom na vatru. Prije bogoslužja se svi okupamo i svečano obučemo. Uskoro već dolaze djeca pa ih treba obući za pastirsku igru.

Na svečano bogoslužje što se održava u sedam sati odlaze svi članovi obitelji osim mog malog sedmomjesečnog nećaka i jedne osobe koja će ga pričuvati i pripaziti na juhu.

Badnje bogoslužje je najposjećenije od svih tokom godine. Ovdje su prisutni osim redovitih posjetitelja bogoslužja i oni koji se inače nikada i ne pojavljuju u crkvi. Velik je dio ljudi koji rade u inozemstvu i koji dolaze svojim obiteljima za Božić i Novu godinu. Cijele njihove obitelji tada su prisutne u crkvi. Na bogoslužje dolaze čak i rimokatolici iz sela. Mnogi vjernici obiju vjera imaju običaj prisustvovati i na evangeličkom badnjem bogoslužju i na katoličkoj »polnočki«.

Svečani početak bogoslužja označavaju djeca koja obučena za pastirsku igru ulaze glavnim ulazom u crkvu kada su već svi vjernici na svojim mjestima. Djeca koja su u malom zboru otpjevaju 2–3 pjesme zahvalnice. Nakon uobičajenog liturgijskog dijela bogoslužja mala djeca recitiraju o Isusu, Božiću, božićnom slavlju u krugu obitelji. Roditelji ili članovi obitelji koji su u mogućnosti fotografiraju svoju djecu. Nakon male djece nastupaju veća u pastirskoj igri u kojoj se prikazuje rođenje Isusovo, dolazak trojice mudraca, govor Zvijezde svim ljudima svijeta i združivanje vjerne i nevjerne djece svijeta (u liku male Indijanke, Havajke i Kineza) u zajedničkoj pjesmi koja slavi ljubav Isusa Krista prema svim ljudima svijeta. Zbor nastavlja pjevajući mađarske i hrvatske božićne pjesme. Za vrijeme nastupa djece velika je radost i razdraganost odraslih. Svaki roditelj ponosan je na svoje dijete. Kao skroman znak pažnje djeci se nakon njihova nastupa daju simbolični pokloni – slatkiši i sličice. Bogoslužje završava pjevanje »Tihe noći«. Uz glasan zvuk orgulja koje sviraju glavnu temu oratorija »Juda Makabejac« vjernici polako izlaze iz crkve razmjenjujući dojmove, pričajući o djeci. Susreću se stari znanci. Djeca se na župnom dvoru užurbano svlače iz odjeće mudraca, Indijanca, Josipa, Marije, Zvijezde i jure na ulicu da se pridruže ostaloj djeci. Odjekne pokoja petarda ili signalni pištolj. Uskoro ljudi nestanu ispred crkve i mile u kolonama duž ulica Legrada prema svojim kućama.

Nakon bogoslužja svi se ukućani vraćaju. Moj otac istače po čašicu medovine odraslima i svima se zaželi dobro zdravlje. Zatim majka još dogotovljuje večeru, dok ostali postavljaju svečani stol sa najljepšim stolnjakom i svijećama. Spravlja se juha od graha začinjena maslacem, a prutići od dizanog tijesta se preliju vrućom vodom, procijede, preliju medom i posipaju makom. Kaže se: »Neka nam život bude sladak kao med, a neka sreće bude koliko i zrna maka.« Umjesto ovoga večera može biti i pečena riba, no toga je rjeđe. Nakon večere jedna osoba potajno uključi žarulje na božićnom drvcu i skrivena zvoni malenim zvoncem. Djeci se tada kaže da je došao mali Isus i da ga potraže. Zavjese se sa prozora malo odmaknu, pa se, kad dijete zakorači u sobu kaže da je mali Isus, koji je donio svima darove i lijepu jelku, upravo otišao da i drugima odnese darove. Uz prigušena svjetla iz bakine pjesmarice otpjevamo nekoliko božićnih pjesama na mađarskom jeziku, a nakon toga svi čestitamo jedan drugome Božić i zaželimo da se još mnogo puta ovako sretni zajedno veselimo Božiću. Ova čestitanja su uvijek vrlo dirljiva. Zatim svi posjedamo oko jelke a dijete uzima darove i nosi ih osobama kojima su namijenjeni. Pokloni se otvaraju i uvijek je veliko uzbuđenje, naročito kod djece. Nakon otvaranja darova još se neko vrijeme razgovara, a zatim se ide na spavanje.

Na božićno jutro ukućane opet dočekuje svečano postavljen stol a za doručak se služi ukusna platenica od dizanog tijesta sa ili bez maslaca i mlijeko ili pak hladetina. Već se rano priprema ručak jer predstoji bogoslužje u jedanaest sati. Dotada se brzo izvrši svakodnevno jutarnje spremanje. Kao i na Badnjak, jedna osoba ostaje u stanu pričuvati dijete i ručak.

Božićno bogoslužje je već slično uobičajenima. Ove godine je jedino zbor na početku bogoslužja i iza liturgije otpjevao božićne pjesme. Još uvijek dolazi mnogo ljudi ali više ne toliko kao za Badnjak. Nakon svršetka bogoslužja na ulazu, odnosno izlazu iz crkve, već na ulici svakom vjerniku svećenik i njegova supruga zažele sretan Božić, mir, zdravlje i veselje. Vjernici i međusobno izmjenjuju dobre želje.

Kada se svi vrate dovrši se pečena patka s mlincima a domaćin opet časti odrasle medovinom prije jela. Božićni ručak više nije posan. Atmosfera je vrlo svečana i ruča se uz božićnu muziku. Nakon patke služe se makovnjača, orehnjača i ostali kolači, te čašica domaćeg vina. Prije i poslije jela se, kao i svaki drugi dan, zahvali za jela i pića.

Nakon pranja suđa, popodne, ide se u posjete prijateljima (rjeđe), a češće se ostaje kod kuće pa se vrijeme provede u razgovoru, igri s djecom, dočeku gostiju, eventualno gledanjem televizijskog programa i slično. Večera je već svakodnevna. Tokom popodneva se još zalazi u sobu gdje je okićena jelka.

Drugi dan Božića se također slavi, ali je to već malo manje svečano. Ide se u crkvu, ali je već i ručak svakodnevniji, ponešto se i smije raditi, ali samo malo. Ako je neradni dan često se odlazi u posjete.

Po mom mišljenju važno je napomenuti da se u ovim običajima tokom Božića isprepliću elementi evangelističkih običaja s običajima rimokatoličke sredine u kojoj živimo, a s druge strane mađarsko–bunjevački običaji iz Vojvodine (odakle su moji roditelji porijeklom) te srednjeevropski elementi kao što je izrada adventskog vijenca i kićenje božićne jelke.

Čini se da se mnogo običaja izgubilo u našoj obitelji (kao postavljanje slame ispod stolnjaka i izvlačenje vlati slame i s tim u vezi gatanje tko će kako dugo živjeti, zatim momenat kada domaćin baca na pod djeci novčiće koje oni tada brzo sakupljaju i drugi, ponešto se modificiralo i pojednostavilo, a gdješto se i preuzelo od drugih sredina. Važno je još reći da se kod nas miješaju crkveni sa svjetovnim, starim narodnim običajima.

Želim još jednom istaknuti važnost i značaj božićnih blagdana za nas – to je dolazaka Spasitelja koji na Zemlju donosi mir, blagoslov i obiteljsku radost.

Proslave Božića u drugim obiteljima u selu se u određenim momentima razlikuju od proslave u mojoj obitelji. U nekim rimokatoličkim porodicama još se uvijek u adventsko doba sije pšenica u posudicu. Pošto legradske obitelji većinom imaju dva izvora primanja – jedan od zemljoradnje, a drugi od zaposlenja u Koprivnici ili u legradskom OOUR–u Podravke, »Pletarstvo«, ljudi imaju malo vremena za pripreme proslave Božića. Stariji članovi porodice su, tako, stup blagdana. Oni vrše većinu priprema (pečenje kolača i kuhanja), a djeca i njihovi roditelji čine onoliko koliko im radno mjesto i škola dopuste.

Vraćaju se i radnici na privremenom radu u inostranstvu s cijelim obiteljima, te i oni sudjeluju u pripremama. Nabavka i kićenje božićnog drvca je obavezna u svakoj kući. Kiti onaj tko ima najviše vremena – većinom mladi članovi obitelji. Nakon obaveznog bogoslužja cijela se porodica okupi na blagdanskoj večeri, izmje-

njuju se darovi i dobre želje, a na Božić (ako padne na slobodan dan) kumovi i prijatelji, susjedi se posjećuju, nude se kolači i vino, zove se na ručak...

Ostale opise ne mogu ovom prilikom iznijeti, pošto detalje proslava Badnjaka i Božića u ostalim obiteljima ne poznajem, nego bi trebalo provesti daljnje istraživanje.

Zanimljivo je pokušati odrediti simboliku i značaj i svjetovnih i crkvenih običaja. Ovdje ću odijeliti vjersku od svjetovne simbolike i reći nešto samo o svjetovnoj, kako je ja vidim.

Čini se da je u obitelji najznačajniji momenat — *obnova obiteljske zajednice i odnosa u njoj* u čiji prilog bi moglo govoriti okupljanje porodice za božićne praznike, nastojanje da se misli na svakog člana porodice, da se iskaže ljubav poklonima, dobrim željama i zajednički, u krugu, otpjevanim pjesmama. Tajnim dogovaranjem o poklonima i potajnim zamatanjem u šareni papir želi se voljenoj osobi prvenstveno reći: »Ja te volim i hvala ti što si tu i što živiš za nas.« Nije važna vrijednost poklona, nego pažnja i to što se daje od srca.

Upravo činjenica što je uloga svakog člana obitelji drugačija, malo odvaja čovjeka od čovjeka. Badnjak i Božić je tada vrijeme obnavljanja veze kojom smo povezani — *svi zajedno slavimo*.

Obnavljanja se podstiču i na materijalnom planu — za fizičko zdravlje ukućana — uloga voća (jabuke, naranče, orasi, mak, češnjak) a kićenje stana i božićnog drvca vjerujem da se potiče i obnova prirode iako mislim da se svijest o tome izgubila. Zašto ja kitim? — Božićno je vrijeme vrijeme posebno radosti koju i na vanjski način želimo iskazati — uobičajeni svakodnevni stolnjaci odlaze u ormar, a koriste se najljepši. Božićno drvce uljepšava sobu, a čak i sam njegov miris simbolizira vrijeme radosti kad je cijela obitelj na okupu. Stari običaji se njeguju možda čak i radi toga da se očuva ono što smo primili od svojih djedova i baka — svojih predaka. Košarica s voćem i pletenica od dizanog tijesta moje roditelje podsjećaju na njihove — čini se da je i to jedan način štovanja predaka.

Što se bogoslužja za Badnjak i Božić tiče, veliku ulogu u njima igraju djeca, kao ponos roditelja. Ona su utjelovljenje slavljenja budućnosti, možda i plodnosti. Masovni dolazak u crkvu možda simbolizira obnavljanje ne samo Kristove zajednice, nego i zajednice jedne crkvene općine, sela i zajednice suseljana. Postoji želja da svi zajedno koraknu u novo jutro, novi dan, novu godinu, da putem obnavljanja sebe samih obnove i sve oko sebe — dom, život, prijateljstvo, polje, posao. Zajedništvo im daje sigurnost i zadovoljava potrebu da znaju gdje pripadaju — da su *zoon politicon* — društveno biće, biće zajednice.

CHRISTMAS IN LEGRAD

Summary

The author describes Christmas celebration in her Hungarian, Evangelical protestant family. The preparations, decorations and activities are more elaborate than in other homes since the father is an evangelical pastor, and other family members have special duties in the church too. At home, every member of the family also has his/hers ritual roles and tasks, many events being directed primarily towards children.

The author analyzes Christmas in her family by comparing it to the celebrations held in other evangelical families, as well as to those of the Roman Catholics. She comes to the conclusion that her family's evangelical rituals are influenced by the local Roman Catholic customs, as well as by the Hungarian — Bunjevci tradition of her parents and some general central European traditions. The meaning of Christmas apart from the religious meaning is that it enhances family solidarity, symbolizes togetherness, recreates solidarity with the larger community (visite, church gatherings) and one's identification with it.